

Društveni položaj žena s invaliditetom

Bratković, Daniela; Mihanović, Vesna; Dulčić, Adinda

Source / Izvornik: **Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 2013, 49, 164 - 180**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:257:474199>

Rights / Prava: [Attribution-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-14**

Repository / Repozitorij:

[SUVAG Polyclinic Repository](#)

DRUŠTVENI POLOŽAJ ŽENA S INVALIDITETOM

DANIELA BRATKOVIĆ¹, VESNA MIHANOVIĆ², ADINDA DULČIĆ²

¹Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za inkluzivnu edukaciju i rehabilitaciju, Zagreb, Hrvatska

²Poliklinika SUVAG, Zagreb, Hrvatska

Primljeno: 10.1.2013.

Pregledni rad
UDK: 376.1-056.26 -055.2

Adresa za dopisivanje: Prof.dr.sc. Daniela Bratković, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za inkluzivnu edukaciju i rehabilitaciju, Znanstveno-učilišni kampus, Borongajaska cesta 83f, Zagreb; e-mail: daniela@erf.hr

Sažetak: U radu se pregledno razmatraju neki od ključnih aspekata ostvarivanja jednakopravnog društvenog položaja žena s invaliditetom u Hrvatskoj i Europi. Uz brojčane pokazatelje o udjelu žena u ukupnoj populaciji osoba s invaliditetom, analizira se njihov položaj u povezanosti s ostvarivanjem općih i specifičnih potreba i prava. Posebna se pažnja pridaje području rada i zapošljavanja kao temeljnih preduvjeta neovisnog življenja i uključenosti u zajednicu. Nadalje se kritički analizira primjena međunarodnog i hrvatskog pravnog okvira u odnosu prema ovoj još uvijek ranjivoj društvenoj skupini. Zaključno se upućuje na nesrazmjer između postojeće sustavne regulative (politika, strategija i zakona) i njene implementacije u praksi. Navode se mogući razlozi zbog kojih spomenuta regulativa još uvijek nedovoljno uzima u obzir specifičan položaj, probleme i izazove s kojima se žene s invaliditetom susreću u suvremenom društvu. Naglašava se potreba osiguravanja boljih mogućnosti za radno - ekonomsko sudjelovanje žena s invaliditetom u zajednici, kao temelja njihova samoostvarenja i aktivnijeg doprinosa društvu, uz ostale vidove ostvarivanja vrednovanih socijalnih uloga.

Ključne riječi: žene, invaliditet, ljudska prava, društveni položaj, inkluzija, kvaliteta života

UVOD

Žene s invaliditetom dio su ukupne populacije osoba s invaliditetom. Populacija žena s invaliditetom uključuje djevojčice i žene svih dobnih skupina, iz urbanih i ruralnih područja, neovisno o boji kože, socijalnom statusu, okolnostima nastanka invaliditeta, kulturnom nasljeđu, žive li u zajednici ili u institucionalnom smještaju, itd. (Traustadottir, 2004). Razlike u potrebama za podrškom među ženama s invaliditetom variraju ovisno o vrsti i stupnju invaliditeta, tj. radi li se o ženama s tjelesnim i/ili osjetilnim invaliditetom, s teškoćama u učenju/intelektualnim teškoćama ili s problemima mentalnog zdravlja. Razlike među njima uvjetovane su i socio-ekonomskim i kulturalnim specifičnostima te interakcijama s okolinom u kojoj žive.

Gledajući kroz povijest, žene s invaliditetom zapostavljene su u svim važnim pitanjima koja se odnose na žene uopće, ali i na osobe s invaliditetom, pa stoga dugo vremena nisu bile predmetom bavljenja ni ženskog pokreta niti pokreta za prava osoba s inva-

liditytom. Pokret za prava osoba s invaliditetom sve do unatrag dva desetljeća ignorirao je mnoga pitanja od značaja za žene s invaliditetom jer je prevladavala muška dominacija i orijentacija (Dema, 2003; Malec, 2003). Kako ističu Deegan i Brooks (1985:1), ... "Kao i mnogi drugi pokreti za društvene promjene, pokret vezan uz osobe s invaliditetom često usmjerava energiju k ponajprije muškim iskustvima". Feministički pokret također je ignorirao žene s invaliditetom tako što im, osim fizičke pristupačnosti, nije omogućio rješavanje problema s kojima se svakodnevno suočavaju (Blackwell-Stratton i dr., 1988; Davis, 1987; Finger, 1985). Asch i Fine (1988) pretpostavljaju da su žene s invaliditetom bile isključene iz ženskog pokreta možda iz razloga što se stvorila tradicionalna stereotipna percepcija o ženama s invaliditetom kao o žrtvama te bespomoćnim, djetinjastim, ovisnim i pasivnim osobama. No, mišljenja žena s invaliditetom su drugačija i njihovi potencijali tome čvrsto proturječe. One smatraju da su ih feministkinje bez invaliditeta isključile iz svoga pokreta kako bi stvorile snažnije, kompetentnije i privlačnije ikone. Pokret

žena s invaliditetom javlja se 1983. godine (Israel i Odette, 1993) kada su žene s invaliditetom u svoje ime, svojim riječima, počele pisati i govoriti o svojim životnim iskustvima i spoznajama. Od tada, pa sve do danas bore se za to da ih velik broj feministica prepoznaje ponajprije kao žene koje se zajedno s njima mogu boriti za jednakost žena općenito (Odette, 2004).

Kako ističe Traustadottir (2004), većina dosadašnjih istraživanja vezanih uz osobe s invaliditetom nije pridavala dovoljno pozornosti rodnoj podjeli, kao i ostalim društvenim dimenzijama (klasnim, rasnim, etničkim, itd.). Prevladava jednostran pristup istraživanjima na ovom području uz zapostavljanje pitanja utjecaja rodni i drugih obilježja na živote žena i muškaraca s invaliditetom. Još uvijek se u svakodnevnoj praksi, kao i u javnoj politici ne prepoznaju žene s invaliditetom kao zasebna, ranjiva skupina društva stoga što ni praksa, a ni politika nisu kreirane tako da uoče njihove specifične potrebe. Kako navode Asch i Fine (1988:3): "...Imati invaliditet vjerojatno zasjenjuje dimenzije društvenog iskustva. Čak se i senzibilizirani studenti fokusiraju na invaliditet kao jedinstven koncept i promatraju ga kao jedinu i ekskluzivnu značajku u osoba s invaliditetom, umjesto kao "glavnu" značajku skupine koja ima i ostala obilježja."

Unatrag nekoliko desetljeća bilo je vrlo teško pronaći literaturu koja obrađuje područje žena s invaliditetom. Uglavnom su o tome pisale same žene s invaliditetom, sve do 80-ih godina prošlog stoljeća, kada se pojavljuju značajne publikacije o ženama s invaliditetom, kao što je primjerice knjiga autorice Duffy (1981, prema Traustadottir, 2004) koja govori o seksualnosti žena s invaliditetom te feministički časopis *Off Our* posvećen temi "Žene s invaliditetom: dvostruki hendikep" i drugi. Kanada je bila među prvim zemljama koja je, 1984. godine, objavila izvještaj sa statističkim podacima o ženama s invaliditetom, iskazujući njihov nepovoljan položaj u području obrazovanja, zapošljavanja i ostvarenog prihoda, uspoređujući njihov položaj sa statusom tipične populacije (Bowe, 1984). Literatura koja se tijekom godina povećavala o raznim područjima života žena s invaliditetom oslikavala je različitosti u njihovim životima ovisno o vrsti i stupnju invaliditeta, ali i drugim društvenim dimenzijama, kao što su klasne, rasne, etničke i druge dimenzije. Istraživanja na ovom području i u Hrvatskoj su relativno novijeg

datuma, dajući uvid u podatke o socijalnim, ekonomskim i psihološkim karakteristikama žena s invaliditetom, s teoretskom analizom koja je postavila okvir za razumijevanje i interpretaciju njihovih životnih iskustava (Barišin i dr., 2011; Benjak i Barišin, 2011; Blažeka Kokorić i dr., 2012; Tarandek, 2008; Tarandek i dr., 2009; Traustadottir, 2004).

Iako se opća situacija za osobe s invaliditetom u svijetu unatrag nekoliko godina značajno poboljšala, dobrobit od nastalih promjena još uvijek nije jednako raspoređena među populacijom osoba s invaliditetom. Žene s invaliditetom kao posebno osjetljiva skupina društva često su suočene s višestrukim zaprekama sudjelovanja u društvu te je i dalje aktualno pitanje njihove diskriminacije, i na temelju spola i invaliditeta (Traustadottir, 2004; Tarandek, 2008; Tarandek i dr., 2009).

Kreiranje i provedba relevantnih politika te njihovih mjera trebala bi biti osmišljena tako da osigura ravnotežu mogućnosti za žene i muškarce s invaliditetom. Kako ističe Council of Europe (2003b), specifična situacija djevojaka i žena s invaliditetom morala bi se uzimati u obzir prilikom oblikovanja aktualnih politika i programa vezanih uz invaliditet i spol na svim razinama, odnosno na međunarodnoj, nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini. Neophodna su veća nastojanja za uklanjanjem prepreka koje ženama s invaliditetom onemogućuju uživanje prava na istim osnovama kao i drugim ženama i muškarcima. Navedeno se odnosi na različita područja, uključujući socijalne odnose, roditeljstvo, obiteljski život, seksualnost, zaštitu od nasilja i zlostavljanja (Tarandek, 2008), a uključuje i mjere kojima se jamči jednaka mogućnost sudjelovanja u političkom i javnom životu, obrazovanju, zapošljavanju, kao i društvenom i kulturnom životu. U tom kontekstu, cilj je ovoga rada razmotriti neke aspekte društvenog položaja žena s invaliditetom u europskom i hrvatskom prostoru.

BROJČANI POKAZATELJI O UDJELU ŽENA U POPULACIJI OSOBA S INVALIDITETOM

Trenutno je u svijetu evidentirano oko 600 milijuna osoba s invaliditetom ili oko 10% populacije. Kako je definicija "invaliditeta" različita u zemljama članicama EU (European Parliament,

2010), tako je i postotak populacije osoba s invaliditetom u pojedinim zemljama različito iskazan. U Europskoj uniji evidentirano je oko 45 milijuna osoba s invaliditetom, što je približno 10% opće populacije. Istraživanja provedena u svim državama članicama pokazala su da oko 16% populacije, u dobi od 16 do 64 godine, ima zdravstvene probleme ili invaliditet, a 3,4% teške zdravstvene probleme (Eurostat 2005, prema Van Santvoort, 2009). Procjene broja stanovništva u Europskoj uniji izravno utječu i na broj osoba s invaliditetom koji je u rasponu od 8% prema 14%. U sljedećih deset godina u Europi se očekuje ukupni porast broja osoba s invaliditetom. Ovaj trend ukazuje na nužnost djelovanja javno zdravstvenih politika (Perenboom i dr. 2004, prema Van Santvoort, 2009) kao i razvoj socijalnih politika, koje mogu imati značajan utjecaj na položaj osoba s invaliditetom, a time i ublažiti očekivano povećanje njihovog broja (Jacobzone i dr. 2000, prema Van Santvoort, 2009).

Udio žena u općoj populaciji je uglavnom podjednak udjelu muškaraca (sa i bez invaliditeta) u većini zemalja EU (European Parliament, 2010). Očekuje se da će u budućnosti u Europi biti veći broj žena u odnosu na broj muškaraca s invaliditetom. Pretpostavka je da kod žena postoji veći faktor rizika za invaliditet nego kod osoba muškog spola zato što su žene više opterećene kombinacijom radnih i obiteljskih obveza. Tome u prilog govore podaci iz 2004. godine kada je među 42 milijuna osoba s invaliditetom, evidentirano 51% žena s invaliditetom (European Community Household Panel, 2010).

Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (www.dzs.hr), u popisu stanovništva u Republici Hrvatskoj iz 2001. godine registrirano je ukupno 429.421 osoba s invaliditetom, što iznosi 9,6% u odnosu na ukupni broj stanovnika u Hrvatskoj, a od čega je 183.524 žena. U bazi Hrvatskog registra o osobama s invaliditetom (na dan 17.01.2013.) evidentirane su 520.437 osobe, od čega su 313.217 muškarci (60%) i 207.220 žene (40%). Na taj način osobe s invaliditetom čine oko 12% ukupnog stanovništva RH. Znakovito je da je najveći broj osoba s invaliditetom, njih 278.564 (53,6%) u radno aktivnoj dobi od 19 do 64 godina (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2013).

DRUŠTVENI POLOŽAJ ŽENA S INVALIDITETOM

Žene s invaliditetom imaju u osnovi jednake potrebe i prava kao i žene bez invaliditeta. No, žene s invaliditetom vrlo rijetko imaju jednake mogućnosti i njihov je pristup čak i tradicionalnijim ženskim ulogama vrlo ograničen (Traustadottir, 2004). Jedan od osnovnih problema žena s invaliditetom je nejednak pristup sustavu obrazovanja, a poseban im je izazov viša razina obrazovanja. Prema Traustadottiru (2004), žene s invaliditetom u prosjeku imaju niže obrazovanje i od žena bez invaliditeta i od muškaraca s invaliditetom. Žene s invaliditetom osnovno obrazovanje završe u pet puta manjem broju od žena bez invaliditeta. Samo 16% žena s invaliditetom stječe fakultetsku diplomu, naspram 28% muškaraca s invaliditetom (Bowe, 1984). Prema podacima iz zemalja Europske unije, oko 15% žena s većim stupnjem invaliditeta je na visokim učilištima, u odnosu na 23% svih žena (Council of Europe, 2003b). Prema mnogim izvorima (Bowe, 1984; Council of Europe, 2003a; Traustadottiru, 2004, European Parliament, 2010), vidljivo je da su osobe s invaliditetom, a posebno žene s invaliditetom, u podređenom položaju u odnosu na osobe bez invaliditeta. Negativnom diskriminacijom osobito su pogođene žene s većim stupnjem invaliditeta (Tarandek i sur., 2009). Položaj žene s invaliditetom u populaciji osoba s invaliditetom sličan je kao i kod žena u populaciji osoba bez invaliditeta. Temelji se na razlikama u tradicionalnoj ulozi žena i muškaraca u društvu, s većim ili manjim razlikama ovisno o pojedinim zemljama (Council of Europe, 2003b).

Autonomija, neovisnost, sudjelovanje i socijalna integracija od ključne su važnosti za svaku osobu, a da bi žene s invaliditetom to ostvarile moraju se suočiti s nizom poteškoća (Tarandek, 2008). Žene s invaliditetom u siromašnijim zemljama obično doživljavaju posebnu diskriminaciju jer se često ne mogu školovati ili zasnovati radni odnos. Na taj način postaju marginalizirane, bez svoga mjesta u društvu. Izolacija utječe na gubitak njihova samopoštovanja i razvija druge negativne osjećaje. Nedostatak odgovarajućih službi podrške i neprimjerenog obrazovanja dovodi do lošeg ekonomskog statusa. Na taj način stvara se ovisnost osobe od strane obitelji ili sustava koji joj pruža

podršku (Council of Europe, 2003b). Kultura uvelike utječe na umanjivanje uloge žene s invaliditetom u društvenom, roditeljskom i ekonomskom životu (Traustadottir, 2004). Ujedno, može utjecati i na stavove unutar cjelokupne populacije osoba s invaliditetom, tako što uzrokuje konflikte između ženskih prava i prava osoba s invaliditetom u cjelini.

Ukoliko je politika prema ženama s invaliditetom usmjerena samo na društvenu brigu, odnosno pružanje skrbi, u tom slučaju se osobe mogu smatrati samo objektima skrbi. Ako razmišljamo o invaliditetu s aspekta nediskriminacije i ljudskih prava, takav pristup razumijeva prihvaćanje žena s invaliditetom, uvažavajući njihove različitosti, potrebe i očekivanja. Različitost odražava različita iskustva i perspektive, što u suglasju s donošenjem političkih i drugih odluka daje bolje i reprezentativnije rezultate. Stoga bi politika prema ženama sa svim kategorijama invaliditeta trebala biti usmjerena prema otklanjanju teškoća koje sprečavaju osobe u davanju aktivnog doprinosa njezinom planiranju, kreiranju i provedbi. Perspektiva integracije i jednakih mogućnosti za žene s invaliditetom, dakle, trebala bi imati mjesto u svakom području politike. Pritom valja uvažiti i načelo "jednakih prava ili ravnopravnosti" koje je od posebnog značenja za žene s invaliditetom, a razumijeva da su potrebe svake pojedine žene jednako važne te da one trebaju biti temelj planiranja u svakom društvu. Dio procesa ostvarivanja jednakih mogućnosti treba biti potpora ženama s invaliditetom u preuzimanju pune odgovornosti kao članova društvene zajednice, što znači da im treba omogućiti i pravo na rad i zapošljavanje (Council of Europe, 2003b).

Jedno od rijetkih istraživanja u Hrvatskoj usko vezano za položaj žena s invaliditetom provedeno je 2009./2010. godine u okviru projekta Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (Benjak i Barišin, 2011). Projekt je usmjeren na određivanje faktora koji utječu na kvalitetu života i zdravlje žena s invaliditetom u radno aktivnoj dobi. Kako ističu spomenuti autori, među osobama s invaliditetom populacija žena izložena je riziku od socijalne isključenosti te je izražena potreba za istraživanjima koja će prepoznati i identificirati glavne interese ovih žena i razloga njihova zadovoljstva i nezadovoljstva kvalitetom života. Stoga je cilj projekta bio definiranje faktora koji mogu pridonijeti unapređenju zapošljavanja,

legislative i modaliteta skrbi za žene s invaliditetom, na temelju osobnih iskaza ispitanica, nezaposlenih i zaposlenih žena s invaliditetom, a radi povećanja njihove kvalitete života, zdravlja te izjednačavanja mogućnosti. Istraživanje je uključilo 318 žena s invaliditetom, od kojih je gotovo polovica (158) nezaposlena (Barišin i dr., 2011). Provedeno je ispitivanje subjektivnog doživljaja kvalitete života, uz samoprocjenu zdravlja i kvalitete života te životne orijentacije sudionica istraživanja. Rezultati su pokazali značajno nižu razinu kvalitete života nezaposlenih žena, što je posebno izraženo na svim domenama vezanim za zdravlje (psihičko zdravlje, socijalni odnosi i okolina te varijabla samoprocjene vlastitog zdravlja). Među utjecajnim faktorima na održavanje kvalitete života u rasponima uobičajenim za populaciju svih ispitanica izdvojeni su: zaposlenost, fizičko zdravlje, psihičko zdravlje, socijalni odnosi, okolina i optimizam. Također su utvrđeni faktori koji održavaju kvalitetu života u razmjerima uobičajenim za populaciju nezaposlenih ispitanica: osjećaj pripadnosti zajednici, sigurnost u budućnost, dobar odnos s bližnjima, mogućnost lakog psihofizičkog opuštanja, uživanje u društvu prijatelja te potreba za stalnom aktivnošću i okupacijom. Kako su zaključili autori istraživanja, kod svih ispitanica, uz radni status/mogućnost zaposlenja, vrlo visok utjecaj na životno zadovoljstvo ima obitelj (Barišin i dr., 2011).

Položaj žena s invaliditetom u svijetu rada

Zapošljavanje predstavlja jedan od važnih preduvjeta socijalne inkluzije pa je od osobitog značaja i za položaj žena s invaliditetom u društvu. Temeljeno je na ostvarenju osnovnih ljudskih prava i to na poštivanju dostojanstva svih ljudi, slobodnom izboru i jednakopravnosti pri izgradnji međuljudskih odnosa te na sudjelovanju u integritanom, društvenom životu zajednice. To je složen proces koji zahtijeva cjelovit i usklađen plan djelovanja te aktivno sudjelovanje mnogih društvenih subjekata kao što su tijela državne i lokalne uprave, poslodavci, sindikati, stručnjaci, organizacije osoba s invaliditetom i drugi. Važna je suradnja svih dionika na pripremi kratkoročnih i dugoročnih planova, na promicanju svijesti među poslodavcima i radnicima o pravima te potencijalima osoba s invaliditetom uključenim u proces rada. Promjene

u gospodarstvu, brz razvoj informacijske tehnologije i globalizacija nude nove mogućnosti zapošljavanja, bez obzira na radno okruženje. Važno je prilagoditi se tim promjenama na inovativan način, potičući i kreirajući nova zanimanja koja će osigurati integraciju u lokalnoj zajednici.

Iz Tablice 1 vidljive su stope zaposlenosti osoba bez invaliditeta i osoba s invaliditetom prema spolu i dobi u EU (bez Francuske i Malte) iz 2007. godine (European Parliament, 2010).

Iz predočenih su podataka vidljive jasne razlike u korist muške populacije i kod osoba sa i bez invaliditeta te specifičnosti u odnosu na dob.

Visoka stopa nezaposlenosti osoba s invaliditetom može biti izravno uzrokovana njihovom diskriminacijom, ali i subjektivnim posljedicama invaliditeta tj. oštećenja koje može smanjiti broj prikladnih poslova toj osobi ili smanjiti njenu radnu učinkovitost. Skroman radni učinak može biti odgovoran za nisku razinu sudjelovanja osoba s invaliditetom na tržištu rada, ali i male mogućnosti zapošljavanja mogu osobu s invaliditetom obeshrabriti da se uopće uključi i pristupi tržištu rada. No, razlozi mogu biti i institucionalne naravi (Malo i Garcia-Serrano, 2001).

Zaposlene osobe s invaliditetom uglavnom su mlađe životne dobi, češće muškog spola, s višim stupnjem obrazovanja. Usporedba zaposlenih osoba s invaliditetom s osobama bez invaliditeta koje također rade, reflektira se na razlike između socio-demografskih značajki cjelokupne populacije osoba s invaliditetom i bez invaliditeta. Osobe s invaliditetom koje rade u tom su slučaju starije životne dobi, češće ženskog spola i s nižim obrazovanjem (European Commission, 2001).

Zapošljavanje i rad žena s invaliditetom uvijek je bio poseban izazov svih socijalnih politika,

uključujući i države koje imaju visoke društvene standarde. Članice Europske unije tome posvećuju veliku pozornost. Ali s obzirom na različitost, na povijesni razvitak svake zemlje, kulturu, socijalnu i gospodarsku politiku, političku razvijenost, postižu se različiti rezultati. U prosjeku, muškarci s invaliditetom dva puta lakše nalaze posao nego žene s invaliditetom. Negdje oko 42% muškaraca s invaliditetom je u radnom odnosu u odnosu na 24% žena s invaliditetom. Preko 30% muškaraca s invaliditetom radi puno radno vrijeme, dok samo 12% žena s invaliditetom ima tu mogućnost. Žene koje rade puno radno vrijeme zarađuju samo 56% od onog što zaradi muškarac s invaliditetom za isti posao (Traustadottir, 2004). Države s manje liberalnom socijalnom politikom, u kojoj dominira tradicionalizam u odnosu prema invaliditetu, postižu manji uspjeh u zapošljavanju osoba s invaliditetom ženskog spola, osobito u skupinama osoba iznad 50-te godine života. Prema nekim pokazateljima, po osnovi zaposleničkog statusa, u odnosu na prisutnost i odsutnost invaliditeta, vidljivo je da su osobe ženskog spola u podređenom položaju u odnosu na osobe muškog spola. Bez obzira na manji postotak registriranih nezaposlenih osoba ženskog spola s lakšim invaliditetom, utvrđeno je da su one u cjelini podređena skupina u zapošljavanju (Mihanović i Tadić, 2000).

Kako navodi Hrvatski zavod za zapošljavanje (<http://www.hzz.hr/default.aspx?id=5116>), "...O konkurentnosti osoba s invaliditetom potrebno je voditi računa od trenutka identificiranja odnosno stjecanja invaliditeta, a to svakako zahtijeva sinergijsko-koordinirani pristup svih segmenata društva, i to počevši od sustava zdravstva i socijalne skrbi, obrazovnog sustava, sustava zapošljavanja i ostalih, uz iznimno važnu podršku obitelji, udruga osoba s invaliditetom i udruga koje skrbe o osoba-

Tablica 1. Zaposlenost osoba sa i bez invaliditeta u EU 2007. (European Parliament, 2010)

Spol Dob	Osobe bez invaliditeta			Osobe s invaliditetom		
	Muškarci (1) %	Žene (2) %	Razlike među spolovima (1)-(2) %	Muškarci (1) %	Žene (2) %	Razlike među spolovima (1)-(2) %
15-24	36,72	28,93	7,79	31,47	27,07	4,39
25-49	91,06	74,07	16,99	64,92	55,45	9,47
50-64	74,42	54,25	20,17	40,40	29,47	10,93
	77,08	61,17	15,91	50,31	41,08	9,23

ma s invaliditetom, te samih osoba s invaliditetom. Prilikom zapošljavanja na otvorenom tržištu rada, od izuzetne važnosti su kompetencije kandidata za konkretno radno mjesto. Invaliditet sam po sebi je irelevantna kategorija u uvjetima kad osoba s invaliditetom posjeduje kompetencije potrebne za uspješno obavljanje svakog pojedinog posla. U svim slučajevima u kojima se invaliditet uzima kao obilježje koje otežava zapošljavanje i rad osobe s invaliditetom koje posjeduju odgovarajuće kompetencije, vrši se izravna ili neizravna diskriminacija osoba s invaliditetom čime im se uskraćuje njihovo pravo na samostalan život i rad.

Međutim, efikasnije i kvalitetnije uključivanje osoba s invaliditetom u svijet rada podrazumijeva odgovarajuće promjene i prilagodbe svakog pojedinca, udruženja, sustava, uz prijeko potrebnu potporu države. Osobe s invaliditetom su aktivni sudionici svakog civiliziranog društva i kao takvi moraju imati mogućnost djelovanja i aktivnog participiranja u svakom društvu". No, unatoč navedenom strateškom okviru, činjenica je da je u Hrvatskoj još uvijek značajan broj osoba s invaliditetom isključen iz svijeta rada, a što se u velikoj mjeri odnosi i na žene s invaliditetom. Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, dana 31. prosinca 2012. godine bilo je registrirano ukupno 6.607 osoba s invaliditetom, što iznosi 1,8 % populacije nezaposlenih osoba prijavljenih u evidenciju Zavoda (HZZ, 2013). Veći broj nezaposlenih osoba s invaliditetom su muškarci (3.891 osoba ili 58,9 %), što ukazuje na poboljšanje aktivne politike zapošljavanja žena s invaliditetom, koja zasigurno uključuje i njihovu veću osnaženost i aktivacijski doprinos na tom polju. Najviše je nezaposlenih osoba s intelektualnim teškoćama – 2.346, odnosno 36 %. Slijede osobe s tjelesnim invaliditetom (1.347), osobe s višestrukim oštećenjima (1.334), a zatim osobe oštećena sluha, osobe s psihičkim i organskim smetnjama, osobe s kroničnim oboljenjima, osobe s oštećenjima vida te osobe s poremećajima glasovno-govorne komunikacije. Najbrojniju skupinu nezaposlenih osoba s invaliditetom čine mladi obuhvaćeni sustavom kategorizacije, čak njih 4.464 odnosno 68 %. Podaci o zaposlenosti, iz istog izvora, pokazali su da je u istom razdoblju zaposlen 921 muškarac s invaliditetom (64,8 %) i 500 žena s invaliditetom (35,2 %). Najveći broj

zaposlenih osoba s invaliditetom spada u skupinu osoba s intelektualnim teškoćama (530 ili 37 %), zatim slijede osobe s tjelesnim invaliditetom (322 ili 23 %) te osobe s kombiniranim smetnjama (238 ili 17 %).

U povećanju je broj osoba s invaliditetom koje nisu zaposlene na otvorenom tržištu rada. U razloge koji tome pridonose mogu se ubrojiti: nedovoljno razvijena koordinacija između državnih tijela, tijela regionalne i lokalne uprave vezano uz zapošljavanje osoba s invaliditetom; oskudna regionalna i lokalna politika zapošljavanja za osobe s invaliditetom; slabo razvijena mreža službi potpore osobama s invaliditetom; nedovoljna informiranost javnog i privatnog sektora o zapošljavanju osoba s invaliditetom; a sve to dovodi i do nezadovoljstva samih osoba s invaliditetom (Bilić i Bratković, 2004; Bilić i dr., 2005; Kiš-Glavaš, 2009a; Kiš-Glavaš, 2009b; Leutar, 2006; Leutar i Milić-Babić, 2008; Leutar i Štambuk, 2007).

Da su problemi zapošljavanja osoba s invaliditetom u Hrvatskoj nedvojbeno prisutni, potvrdilo je istraživanje o zapošljivosti osoba s invaliditetom, koje su Kiš-Glavaš i suradnice (2008) provele u okviru projekta UNDP-a u Hrvatskoj (Pravo na život u zajednici: socijalno uključivanje i osobe s invaliditetom). Analizirana su očekivanja osoba s invaliditetom za ulazak u svijet rada, a uzorkom od 573 ispitanika obuhvaćeno je 47% osoba ženskog spola. Kako navode autorice, više od 50% anketiranih nezaposleno je duže od pet godina, a dugotrajna nezaposlenost dovodi do njihova mirenja sa statusom nezaposlenosti i pojačava osjećaj da ih društvo doživljava manje vrijednima. Znakoviti su, između ostaloga, i sljedeći nalazi istraživanja: većinom se školovanije osobe aktiviraju kroz udruge osoba s invaliditetom te manje preferiraju zapošljavanje u zaštićenim uvjetima; lakše se zapošljavaju osobe s radnim iskustvom, no preko 47% ispitanika nije imalo nikakvog radnog iskustva; oko 55% anketiranih smatra da je tijekom nezaposlenosti izgubilo podosta stručnih znanja i vještina, ali ih je čak 77% iskazalo spremnost na daljnje obrazovanje radi lakšeg zapošljavanja, itd.. Pokazalo se, nadalje, kako određeni broj ispitanika očekuje poteškoće u slučaju zapošljavanja zbog vlastitog invaliditeta (npr. teškoće u odnosu s ostalim radnicima u realizaciji radnih zadataka i teškoće u socijalnoj

komunikaciji) te su svjesni potrebe za prilagodbom radnih uvjeta i potporom okoline. Pronađene su i specifičnosti u procjenama karakteristične za osobe s određenom vrstom invaliditeta. Tako su veće samopouzdanje iskazale osobe s oštećenjima vida i osobe s tjelesnim invaliditetom, dok su veću nesigurnost i nepovjerenje izrazile osobe s oštećenjima sluha. Osobe s intelektualnim i višestrukim teškoćama te kroničnim bolestima izrazile su veću sklonost dodatnoj pomoći i zapošljavanju u posebno prilagođenim ili zaštićenim uvjetima (Kiš-Glavaš i dr., 2008). Značaj ovakvog istraživanja i cjelokupnog projekta ogleda se u tome što je, osim analize postojećeg stanja, donio niz jasno definiranih smjernica za povećanje zapošljivosti i drugih vidova radnog i socijalnog uključivanja osoba s invaliditetom, sa značajnim udjelom ženske populacije.

Činjenica je da bi i žene i muškarci s invaliditetom, trebali u znatno većem i podjednakom omjeru ostvarivati aktivniju ulogu u društvu i svijetu rada. Kako bi im se pomoglo da to postignu, programi potpore trebali bi ih osposobiti za pripremu, pronalaženje i zadržavanje odgovarajućeg zaposlenja na otvorenom tržištu rada. Neki programi postoje, ali ih je potrebno ojačati u mnogim aspektima te razviti mrežu raznovrsnih organizacija i agencija koje pružaju specijaliziranu vrstu pomoći i druge mjere aktivne politike zapošljavanja. Prema navodima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (2013), sastavni dio provedbenih mjera i aktivnosti u Nacionalnom planu za poticanje zapošljavanja za 2011. i 2012. godinu bile su i mjere usmjerene osjetljivim skupinama kojima prijeti rizik od socijalne isključenosti. Tako je na prioritetnom području djelovanja Nacionalnoga plana za poticanje zapošljavanja - rješavanju problema dugotrajne nezaposlenosti, uvedena posebna mjera za dugotrajno nezaposlene osobe kojima prijeti isključenost s tržišta rada i koje po socijalnim mjerilima pripadaju osjetljivim skupinama među kojima su i osobe s invaliditetom. Posredovanjem HZZ-a u 2012. godini kroz mjeru aktivne politike sufinanciranja zapošljavanja zaposleno je 147 osoba s invaliditetom, dok je za 7 osoba s invaliditetom sufinancirano samozapošljavanje. U potpore financiranja obrazovanja prema potrebama tržišta rada uključene su 32 osobe s invaliditetom, dok je 20

osoba s invaliditetom uključeno u stručno osposobljavanje za rad bez zasnivanja ranog odnosa. Kroz program sufinanciranja/financiranja zapošljavanja u javnim radovima u 2012. godini zaposleno je 528 osoba s invaliditetom. Zaključno, u cilju povećanja zapošljivosti tijekom 2012. godine 779 osoba s invaliditetom bilo je uključeno u neke od oblika mjera aktivne politike zapošljavanja, što je porast od 25,4 % u odnosu na broj uključenih nezaposlenih osoba s invaliditetom u mjere aktivne politike zapošljavanja u 2011. godini (HZZ, 2013).

Primjena međunarodnog i hrvatskog pravnog okvira na žene s invaliditetom

Valja istaknuti da je u zadnjem desetljeću Europa prolazila kroz razne promjene koje utječu na kvalitetu života stanovništva. Stoga je i politika prema osobama s invaliditetom suočena s određenim političkim, ekonomskim, socijalnim, demografskim, kulturnim i tehnološkim izazovima. Istovremeno, takvi višestruki izazovi nude nove mogućnosti za razvoj jedinstvene politike prema osobama s invaliditetom. S time u vezi značajna su dva aspekta u odnosu na osobe s invaliditetom. Jedan je proces ubrzanog starenja europskog stanovništva koji se mora uzeti u obzir pri svakoj budućoj strategiji za socijalnu koheziju. Drugi je aspekt znanstveni napredak u području zdravstva i rehabilitacije koji rezultira poboljšanjem uvjeta života što dovodi do novih potreba vezanih za pružanje usluga skrbi, ekonomske potpore i zaštite temeljnih prava (Van Santvoort, 2009).

Neosporno je da osobe s invaliditetom trebaju biti izjednačene u pravima s ostalim dijelom populacije. Budući da im u praksi još uvijek neka prava nisu osigurana te imaju ograničeno sudjelovanje u društvenom i javnom životu, države bi trebale poduzeti dodatne akcije u svrhu izjednačavanja istih, kao i povećati svijest šire zajednice o osobama s invaliditetom, pri čemu se naglasak stavlja na njihova prava, potrebe, potencijale i aktivni doprinos. U skladu s navedenim, Ujedinjeni narodi, Vijeće Europe i Europska unija preporučuju državama članicama međunarodnu suradnju vezanu uz politiku izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom na globalnoj i regionalnoj razini. U tu svrhu doneseni su brojni međunarodni i regionalni dokumenti, kao što su povelje, deklaracije, konven-

cije, paktovi i druge vrste međunarodnih pravnih akata koji obvezuju države potpisnice na određeno ponašanje i ostvarivanje preuzetih obveza, osobito u vezi s ljudskim pravima i slobodama. S obzirom na to da je pravo na jednakost temeljno ljudsko pravo i osnova socijalne pravde, svi međunarodni ugovori vezani uz zaštitu ljudskih prava obvezuju države potpisnice na uvođenje nediskriminatornog zakonodavstva i osiguravanje jednakih prava za žene i muškarce. Nizom dokumenata Ujedinjenih naroda naglašeni su principi nediskriminacije na osnovi spola (Povelja Ujedinjenih naroda, 1945., Opća deklaracija o ljudskim pravima, 1948., Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966., Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, 1966., itd.). Oni su bili temelj za donošenje UN Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena 1979. godine (CEDAW) koja je jedan od najvažnijih međunarodnih ugovora na tom polju (Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, 2004).

Prava žena s invaliditetom mogu se sagledavati usporedno, s osnove spola i s osnove invaliditeta, kao i cjelovito, pritom uvažavajući istodobno spol i invaliditet. Ukoliko se prava žena s invaliditetom sagledavaju usporedno, pritom uzimajući u obzir samo spol, pretpostavka je da su njihova prava sadržana u okviru međunarodnih pravnih izvora koji jamče prava cjelokupnoj populaciji žena. Ukoliko se uzima u obzir samo osnova invaliditeta, pretpostavka je da su njihova prava sadržana u međunarodnim pravnim izvorima kojima se jamče prava cjelokupnoj populaciji osoba s invaliditetom. Međutim, postojeći izvori literature, raznovrsna izvješća međunarodnih organizacija, posebice nevladinih organizacija, kao i praksa daju suprotnu sliku. Postavlja se pitanje koji su tome razlozi. Postoji nekoliko teorija koje nisu znanstveno potvrđene. Stoga nam preostaje vjerovati iskazima samih žena s invaliditetom koje ističu da kao i mnogi drugi pokreti za društvene promjene, pokret osoba s invaliditetom usmjerava energiju prvenstveno k muškim iskustvima, a što otežava učešće ženama s invaliditetom (Tremain, 2003). Primjerice, Israel i Mc Pherson (1983:20), navode "... Feministkinje s invaliditetom ne osjećaju se dobro u pokretu osoba s invaliditetom koji je često muški dominantan i povremeno očigledno seksistički". Nadalje, raz-

matrajući razloge ignoriranja žena s invaliditetom od strane feminističkog pokreta, niz autora prema Traustadottir (2004) navodi kako ženski pokret nije kritiziran samo zbog fizičkih oblika nepristupačnosti njihovim konferencijama, nego i zbog ignoriranja problema s kojima se suočavaju žene s invaliditetom uopće, a posebno žene s teškoćama u učenju i intelektualnim teškoćama.

Još uvijek velik broj međunarodnih pravnih izvora koji jamče prava svim ženama opće populacije i cjelokupnoj populaciji osoba s invaliditetom ne sadrži posebno apostrofirana prava žena s invaliditetom, koja su specifična, uzme li se u obzir spol i invaliditet istovremeno. Stoga ne iznenađuje kad žene s invaliditetom ističu kako su diskriminirane po dvostrukoj osnovi (Tremain, 2003).

Neki međunarodni dokumenti po svojoj prirodi nemaju obvezujući karakter, međutim, značajni su za osobe s invaliditetom, uključujući i žene s invaliditetom. Riječ je o deklaracijama, standardnim pravilima i drugim dokumentima koji predstavljaju fleksibilno, tzv. meko pravo (soft law) i još nisu postali međunarodnim pravom, ali za koje postoji mogućnost da će to postati, ukoliko se za to iskaže spremnost države. Njihova načela ugrađena su u zakone i praksu državnih tijela Republike Hrvatske. To su primjerice sljedeći međunarodni pravni akti: Jedinствена politika rehabilitacije za osobe s invaliditetom (Vijeće Europe, 1992), Standardna pravila UN-a o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom (UN, 1994), Europska socijalna povelja – revidirana (Vijeće Europe, 1996), Međunarodna klasifikacija funkcioniranja, invalidnosti i zdravlja – ICF (WHO, 2001), Akcijski plan Vijeća Europe (2006) za promicanje prava i potpunog sudjelovanja u društvu osoba s invaliditetom: poboljšanje kvalitete života osoba s invaliditetom u Europi 2006. – 2015. i dr.

Za sada je na području zaštite žena s invaliditetom najznačajniji međunarodni dokument Pekinška deklaracija i Platforma za djelovanje kojima se jamče prava ženama s invaliditetom (Council of Europe, 2003b). Naime, pristupajući Pekinškoj deklaraciji i Platformi za djelovanje, usvojenoj 1995. godine u Pekingu na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama i njezinim dopunama usvojenim u New Yorku na 23. posebnom zasjedanju Opće skupštine UN-a 2000. godine, kao i Završnoj

deklaraciji UN Komisije o položaju žena iz 2005. godine kojom se obilježila deseta obljetnica njezina usvajanja, Republika Hrvatska se obvezala na poduzimanje daljnjih akcija osiguranja njihove pune i ubrzane provedbe, uključujući i donošenje nacionalne strategije i akcijskog plana za unapređenje položaja žena i uspostavljanje ravnopravnosti spolova (Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, 2004). U Deklaraciji iz Pekinga izrijekom stoji da treba pojačati napore u osiguravanju jednakog uživanja svih ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve žene i djevojčice koje se nalaze pred višestrukim preprekama u svojem napredovanju zbog rase, dobi, jezika, etničkih osobina, kulture, religije ili invaliditeta. Platforma za djelovanje sadrži sveobuhvatan program jačanja položaja žena, s ciljem uklanjanja prepreka za djelotvorno sudjelovanje žena u svim područjima javnog i privatnog života i ostvarivanja potpunog i jednakog udjela u gospodarskom, društvenom, kulturnom i političkom odlučivanju (Council of Europe, 2003b). Naglašava se da postizanje de jure i de facto ravnopravnosti između žena i muškaraca nije odvojeno pitanje žena, već je uvjet društvene pravde i jedini put izgradnje samoodrživog, pravednog i razvijenog društva i ostvarivanja ljudskih prava unutar njega. Platforma je u cijelosti u skladu s načelima sadržanim u ostalim dokumentima međunarodnog prava, a njeni članci o ženama s invaliditetom sačinjavaju ono što bi se moglo nazvati platformom za žene s invaliditetom. Također, vrlo važan dokument koji nije obvezujući za Republiku Hrvatsku, ali kojim se daju preporuke vezane uz žene s invaliditetom jest Proglas žena s invaliditetom u Europi. Riječ je o dokumentu preporuka za poboljšanje života djevojaka i žena s invaliditetom u Europskoj uniji, koji je prihvaćen u Bruxellesu 1997. godine (European Disability Forum, 1997). Koliko su ovi dokumenti imali utjecaja na daljnji rad međunarodnih organizacija, nevladinih organizacija i vlada zemalja koje su se obvezale na poduzimanje daljnjih akcija, vidljivo je iz Izvješća o uklanjanju diskriminacije žena s invaliditetom, izrađenog u okviru II. Europske konferencije ministara odgovornih za politiku integracije osoba s invaliditetom, održane u Malagi 2003. godine (Vijeće Europe, 2003). Izvješće je izradila skupina stručnjaka iz Odbora za područje rehabilitacije i integracije osoba s invaliditetom, sastavljena uglavnom od žena s invaliditetom i to iz Finske, Irske, Nizozemske,

Portugala, Španjolske i Švicarske. Osnova za izradu izvješća bili su dokumenti Vijeća Europe, kao i oni dokumenti koje su donijele nevladine organizacije. Na toj su konferenciji sudjelovali i predstavnici Vlade Republike Hrvatske i nevladinih organizacija za osobe s invaliditetom.

Jasno je da međunarodne i međunarodno pravne obveze Republike Hrvatske na području zaštite ljudskih prava žena i provedbe politike jednakih mogućnosti proizlaze iz temeljnih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka, odnosno iz njezina članstva u Ujedinjenim narodima i Vijeću Europe, kao i preuzetim obvezama u procesu pridruživanja Europskoj uniji. Implementacija međunarodnih instrumenata u hrvatskom zakonodavstvu počiva na članku 140. Ustava Republike Hrvatske (NN 41/01), prema kojem međunarodni ugovori koji su na snazi i koji su sklopljeni i potvrđeni u skladu s Ustavom te objavljeni u "Narodnim novinama" čine dio unutarnjeg pravnog poretka Republike Hrvatske te su po pravnoj snazi iznad zakona. Tako je Hrvatska usvojila i UN-ovu Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacija žena (Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, NN, 3/01). Konvencija se bavi područjem zapošljavanja, političkog i javnog života, obrazovanja i preporučuje primjenu zakona kojima se zabranjuje nasilje nad ženama te osiguravanje adekvatne zakonske zaštite ženama u slučaju obiteljskoga nasilja, kao i poštivanje njihova integriteta i dostojanstva. Odredbe Ustava razrađene su u strategijama i politikama te brojnim propisima, slijedeći osnovno načelo posebne zaštite, ali u različitoj mjeri i na različit način, ovisno o sustavu u kojem se ta zaštita ostvaruje. Međutim i unatoč tome, kada u Ustavu Republike Hrvatske, drugim dokumentima i propisima potražimo pojam "žene s invaliditetom" suočavamo se s činjenicom da se on pojavljuje samo sporadično u određenim strategijama. To se ponajprije odnosi na Nacionalni program zaštite ljudskih prava od 2008. do 2011. godine (NN, 79/07), Nacionalnu strategiju izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine (NN, 63/07), kao i Nacionalnu politiku za promicanje ravnopravnosti spolova za razdoblje od 2006. do 2010. godine (NN, 114/06). U ostalim nacionalnim dokumentima riječi "žene

s invaliditetom” nisu našle svoje zasebno mjesto, već su stavljene u opći kontekst “osoba s invaliditetom”. Slično se odnosi i na aktualno zakonodavstvo u Republici Hrvatskoj. Na temelju toga može se zaključiti kako žene s invaliditetom u Hrvatskoj još uvijek ostvaruju određene oblike zaštite većinom u okviru zaštite cjelokupne populacije osoba s invaliditetom, kao i u području zaštite prava svih građana u zemlji, uključujući i neke posebne propise vezane uz osobe s invaliditetom. No, iako se razumijeva da se na taj način jamče prava ženama s invaliditetom, to se u praksi ipak u dovoljnoj mjeri ne ostvaruje. Problem je što se žene s invaliditetom sagledavaju samo s osnove invalidnosti, bez uvažavanja rod-nih obilježja i invalidnosti istovremeno, što bi dalo drugačiju kvalitetu njihovim značajkama, a time i primjereniji oblik i razinu zaštite. Ostvarivanje pojedinih mjera i oblika zaštite žena s invaliditetom regulirano je i nekim posebnim zakonima, kojima su regulirane pojedine mjere i oblici zaštite svih osoba s invaliditetom, kao na primjer Zakonom o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom (NN, 143/02 i 33/05). Pitanje je, međutim, koliko se i tim zakonom jamče prava ženama s invaliditetom na način kako to zahtijevaju njihove stvarne potrebe, jer se primarno uzimaju u obzir značajke osobe s osnove invaliditeta, ne i značajke s pozicije spola i invaliditeta svedene pod zajednički nazivnik.

Polazeći od navedenog, u daljnjem tekstu ovoga rada spominju se samo dokumenti i pravni propisi koji su se u praksi pokazali efikasniji u izravnoj zaštiti žena s invaliditetom. Tako Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova za razdoblje od 2006. do 2010. godine (NN, 114/06), kao strateški dokument za provedbu politike jednakih mogućnosti, uključuje i populaciju žena s invaliditetom, posebice u dijelu 1. Ljudska prava žena. U tom poglavlju navedene su specifične mjere za žene s invaliditetom, u sljedećim točkama: 1.3.3. empirijsko istraživanje o položaju žena s invaliditetom; 1.3.4. pri financiranju projekata ženskih nevladinih udruga posebno će se voditi računa o projektima namijenjenim poboljšanju položaja žena s invaliditetom; 1.3.5. izradit će se program djelovanja za informiranje žena s invaliditetom o njihovim ljudskim pravima te provesti upoznavanje i edukacija državnih službi, servisa i šire javnosti

o problemima s kojima se susreću žene s invaliditetom. Temeljem navedenog, kao i na osnovi praktičnih iskustava može se reći da, iako je rok za provedbu mjere iz točke 1.3.3. bio 2008. godine, a riječ je o empirijskom istraživanju o položaju žena s invaliditetom, još uvijek ista nije realizirana. Postavlja se pitanje iz kojih razloga. Možda postoji jednostavan odgovor kako se nitko sustavno ne bavi problematikom žena s invaliditetom, pa ni one same. Još uvijek je u nevladinim organizacijama praksa da žene s invaliditetom uglavnom zastupaju osobe ženskog spola bez invaliditeta. Ukoliko su žene s invaliditetom predsjednice nevladinih organizacija, tada zastupaju prava osoba s invaliditetom, zaboravljajući da i one same imaju određeni problem u identifikaciji svojih potreba jer se poistovjećuju s općom populacijom osoba s invaliditetom, ignorirajući svoje vlastite potrebe. No, to otvara i pitanje realizacije mjere pod točkom 1.3.5. iz Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova koja, između ostalog, obvezuje na izradu programa djelovanja za informiranje žena s invaliditetom o njihovim ljudskim pravima.

S obzirom na to da ovu politiku karakterizira interdisciplinarnost i uključenost velikog broja aktera na nacionalnoj i regionalnoj razini, njena koordinacija i djelovanje ne smije biti jednosmjerno, već dvosmjerno i recipročno. Dvosmjernan odnos razumijeva otvorenu i konstruktivnu komunikaciju uz partnerski pristup, a proaktivno djelovanje svih aktera politike prema ženama s invaliditetom uvjetuje uspješnost u implementaciji provođenja te politike. U dokumentu Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova za razdoblje od 2006. do 2010. godine (NN, 114/06) stoje sljedeći važni navodi: “Od usvajanja Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova 2001. godine pa do danas osnovani su temeljni institucionalni mehanizmi i uvedene značajne zakonodavne promjene radi suzbijanja neravnopravnosti spolova i promicanja politike jednakih mogućnosti. Donošenjem Zakona o ravnopravnosti spolova potkraj srpnja 2003. godine, kao najvažnijeg pravnog dokumenta usmjerenog otklanjanju spolne diskriminacije, stvoreni su preduvjeti za učinkovitiju provedbu politike rodne ravnopravnosti. Iste godine usvojeni su i drugi tzv. antidiskriminacijski zakoni poput Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji

i Zakona o istospolnim zajednicama, a u području kaznenoga, obiteljskog i radnog prava također su propisane nove antidiskriminacijske odredbe. Uz Zakon o ravnopravnosti spolova, Zakon o radu najvažniji je zakon koji sadržava odredbe za sprječavanje diskriminacije na temelju spola u području rada i zapošljavanja.

U skladu s ustavnom odredbom o načelu ravnopravnosti spolova, Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o radu iz 2003. godine, kao i Zakonom o ravnopravnosti spolova stvoren je zakonodavni i institucionalni okvir za jednak tretman žena i muškaraca, koji je gotovo u cijelosti usklađen s propisima Europske unije (Ministarstvo europskih integracija, 2004). Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi zajedno su s Europskom komisijom izradili Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske, koji je usvojen 5. ožujka 2007. godine, a svrha mu je pružiti pomoć Hrvatskoj u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti i u osuvremenjivanju sustava socijalne zaštite te pripremiti zemlju za puno sudjelovanje u Europsku uniju. U dijelu u kojem se govori o ranjivim skupinama društva navedene su i osobe s invaliditetom, kao i mjere koje treba provesti u svrhu njihove zaštite. Radi promicanja, provedbe i praćenja ravnopravnog postupanja prema ženama i muškarcima uspostavljeni su institucionalni mehanizmi - Odbor za ravnopravnost spolova Hrvatskog sabora, pravobraniteljica za ravnopravnost spolova i Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, kao i pravobranitelj za osobe s invaliditetom kojim se štiti, prati i promiču prava i interesi tih osoba na temelju Ustava RH, međunarodnih ugovora i zakona.

I na kraju, što je od osobite važnosti, Republika Hrvatska je u cilju napretka te daljnjeg jačanja zaštite prava osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju dana 30. ožujka 2007. godine pristupila Konvenciji UN o pravima osoba s invaliditetom (usvojena zajedno s Fakultativnim protokolom na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda dana 13. prosinca 2006. godine). Usvajanjem Konvencije uspostavljeni su novi oblici zaštite i mehanizmi praćenja njihova ostvarivanja (Körner, 2007). Ona je jedinstven instrument koji objedinjuje perspektivu ljudskih prava i perspektivu društvenog razvoja (Zukang, 2009), a nastoji premostiti

postojeći jaz između prava osoba s invaliditetom i društva (Santiago, 2009). Ona omogućuje osobama s invaliditetom da budu "nositelji prava" i "subjekti zakona", s punim pravom sudjelovanja u izradi i provedbi planova te politika koje na njih utječu (McClain-Nhlapo, 2009). Osam je vodećih načela na kojima se temelji Konvencija: poštivanje prirođenog dostojanstva, individualna autonomija, uključujući slobodu donošenja vlastitog izbora i neovisnost osoba; nediskriminacija; puno i učinkovito sudjelovanje i uključivanje u društvo; poštivanje razlika i prihvaćanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske različitosti i čovječnosti; jednake mogućnosti; dostupnost; ravnopravnost između muškaraca i žena; poštivanje razvojnih kapaciteta djece s teškoćama te poštivanje njihovih prava kako bi sačuvali svoj identitet (UN, 2006). Kroz paradigmu neovisnog življenja Konvencija promiče potporu svim osobama s invaliditetom u postizanju samovrednovanja, jednakih mogućnosti i punog sudjelovanja u društvu kao jednakopravnih građana (Parker i Clements, 2008).

Unatoč opisanom pravnom okviru donekle odgovarajuće politike i zaštite žena s invaliditetom, koja se temelji većinom na pravnim aktima kojima se jamče prava ženama u općoj populaciji i općenito osobama s invaliditetom, žene s invaliditetom i dalje se suočavaju s poteškoćama u ostvarivanju svojih prava koja su istovremeno vezana uz njihovo rodno obilježje i invaliditet.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Život u zajednici nudi mnogobrojne izazove i mogućnosti koje nas u procesu cjeloživotnog učenja grade te na taj način i obogaćuju. Stoga ljudska prava i temeljne slobode trebaju biti osnova strateškog planiranja svakog društva, osobito u odnosu prema osjetljivim skupinama kao što su osobe s invaliditetom.

Invaliditet je pitanje poštivanja ljudskih prava. Ljudsko dostojanstvo je jedna od najvažnijih normi ljudskih prava. Prepoznavanje vrijednosti ljudskog dostojanstva služi kao putokaz u razumijevanju invaliditeta. U tom kontekstu treba sagledavati i žene s invaliditetom, kojima se treba vratiti osobnost na način da same sebe doživljavaju kao subjekte. Razmišljamo li o invaliditetu s aspekta

nediskriminacije i ljudskih prava, takav pristup razumijeva prihvaćanje žena s invaliditetom, uvažavajući njihove različitosti, potrebe i očekivanja.

Malo je istraživanja, osobito u Hrvatskoj, neposredno usmjerenih na pitanja društvenog položaja kao i drugih indikatora kvalitete življenja žena s invaliditetom. U postojećim istraživanjima vezanim općenito za osobe s invaliditetom žene su uglavnom zastupljene na način da se načelno utvrđuju određene razlike na varijablama procjene u odnosu na spol ispitanika. Nalazi malobrojnih istraživanja koja se sveobuhvatnije bave problemima i izazovima s kojima se susreću žene s invaliditetom jasno ukazuju na čimbenike na temelju kojih se mogu definirati konkretne smjernice aktivne politike i unapređenja sustava potpore u cilju unapređenja njihova položaja u društvu. To samo potvrđuje koliko su neophodna daljnja istraživanja na ovom području, koja će u većoj mjeri obuhvatiti različita pitanja, uključujući i specifične aspekte društvenog položaja žena s invaliditetom. Potrebno je više kvalitativnih istraživanja s naglaskom na izvornim iskustvima i spoznajama, pogledima i očekivanjima samih žena s invaliditetom.

Žene s invaliditetom žele, mogu i moraju biti ravnopravne članice društva koje će to postići uz aktivno i puno sudjelovanje. Stoga im društvena zajednica, kreirajući jedinstvenu politiku za izjednačavanje mogućnosti, to mora i omogućiti u svim segmentima društva, na način da im osigura ostvarivanje principa učinkovite jednakosti kako bi se svakoj osobi omogućilo jednako razvijanje i prakticiranje socijalnih, ekonomskih i političkih prava. Implementacija ovakve politike treba se odnositi na sve žene s invaliditetom općenito, na njihove obitelji, organizacije i zajednice, državna tijela, nevladine udruge te ostale subjekte društva, u cilju poštivanja ljudskih prava, socijalne i ekonomske inkluzije.

Kako u Europi i svijetu, tako se i Hrvatskoj donose raznovrsne politike i zakonske regulative koje u većini slučajeva još uvijek ne rješavaju specifične probleme žena s invaliditetom. Mnogobrojni su razlozi za to, a jedan od značajnijih je zasigurno i nedovoljna aktivacija samih žena s invaliditetom. One same moraju biti aktivnije sudionice ovoga procesa kako bi imale jednak pristup rješavanju problema u suradnji s ostalim

dionicima. Istovremeno je potrebno putem javnih kampanja raditi i na mijenjanju stavova društva koje još uvijek ženu s invaliditetom pretežno doživljava kao osobu sa značajnim ograničenjima u svim segmentima života, ovisnu o drugima.

Recentna istraživanja u Hrvatskoj (Leutar i Štambuk, 2007; Blažeka Kokorić i dr., 2012), u kojima je sudjelovao i velik broj žena s invaliditetom, pokazuju kako su osobe s invaliditetom u cjelini najzadovoljnije neformalnim izvorima podrške (uža obitelj, prijatelji), dok su najmanje zadovoljne podrškom neprofitnih organizacija te lokalne i državne vlasti. Formalni sustavi potpore, kako ističu Leutar i Štambuk (2007), još uvijek su nezadovoljavajući, a da bi jamčili pravu dostupnost socijalnih prava neophodno je stvaranje raznovrsnijih i dostupnijih servisa kao i oblikovanje boljih mjera obiteljske i socijalne politike. Nisu pronađene značajne razlike u razini zadovoljstva životom prema spolu, no ono je značajno povezano s gotovo svim izvorima socijalne podrške (Blažeka Kokorić i dr., 2012).

Čini se da je jedan od ključnih razloga ovakve situacije i u tome što je postojeći sustav potpore za osobe s invaliditetom u Hrvatskoj još uvijek primarno temeljen na medicinskom i modelu deficita tj. kategorizaciji osoba s invaliditetom prema vrstama i stupnjevima "oštećenja", a premalo individualiziran u pristupu i osjetljiv na posebna obilježja, uključujući i rodne specifičnosti. Unapređenje sustava službi potpore u zajednici, temeljenih na socijalnom i modelu ljudskih prava, podrazumijeva primjenu koncepta kvalitete življenja u razvoju kvalitete podrške (Bratković i Rozman, 2006). U tom smislu neophodan je razvoj i implementacija modela osobno usmjerene procjene i planiranja potpore te, na temelju toga, kreiranja poželjne budućnosti i za žene s invaliditetom i njihove obitelji.

Kako ističe Marinić (2008), hrvatske su vlasti u novije vrijeme napravile zamjetne legislativne/strateške korake, koji bi trebali pridonijeti rješavanju gorućih problema s kojima se osobe s invaliditetom susreću. Međutim, praktična djelotvornost tih koraka još je daleko od zadovoljavajuće razine. Stoga je upravo uspostavljanje ravnoteže između dobre legislative i njezine provedbe na terenu ona ključna točka na kojoj, zbog njezina konačnoga prevladavanja, treba intenzivno raditi. Hoće li se stanje stvari u idućim godinama promijeniti nabolje - teško

je reći, no činjenica da su donesena dva vrlo važna dokumenta, Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine i Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, ipak ostavlja mjesta optimizmu i nadi da će njihova primjena u praksi doista s vremenom zaživjeti u znatno punijem opsegu.

Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (2006) daje nam jasne smjernice za promjenu postojeće politike i prakse jer na više načina osnažuje potrebu ostvarivanja viših standarda za osobe s invaliditetom u cjelini pa tako i za žene s invaliditetom kao posebno osjetljivu skupinu. Osposobljavanje i rehabilitacija /članak 26./ su presudni prvi koraci kojima se osigurava osobama s invaliditetom neovisan život /članak 19./, mobilnost u društvu /članak 20./ te mogućnost razvoja punog potencijala (UN, 2007: 77). Posebna se pažnja mora posvetiti osiguravanju boljih mogućnosti radno - ekonomskog sudjelovanja žena s invaliditetom s ciljem osiguravanja primjerenog

životnog standarda i neovisnog života u zajednici. To je jedan od temelja njihove pune participacije, samoaktualizacije i mogućnosti aktivnijeg doprinosa društvu, uz ostale vidove ostvarivanja vrednovanih socijalnih uloga.

Za sveobuhvatno unapređenje društvenog položaja žena s invaliditetom od osobitog je značaja njihovo osnaživanje za samozastupanje, ne samo na individualnoj razini i razini udruga za osobe s invaliditetom, nego kroz integrirano sudjelovanje u feminističkim i drugim organizacijama koje se bave položajem i pravima žena općenito. Kao ravnopravnije članice ženskog pokreta, pokreta osoba s invaliditetom kao i općeg društvenog pokreta za unapređenje ljudskih prava na nacionalnoj, regionalnoj, europskoj i svjetskoj razini žene s invaliditetom zasigurno bi mogle dati puno veći doprinos unapređenju javnih politika, ne samo u svrhu poboljšanja vlastitog društvenog položaja, nego i na dobrobit čitave zajednice.

LITERATURA

- Asch, A., Fine, M. (1988): Introduction: Beyond pedestals, Women with disabilities: Essays in psychology, culture and politics. Philadelphia, PA: Temple University Press.
- Barišin, A., Benjak, T., Vuletić, G. (2011): Health-related quality of life of women with disabilities in relation to their employment status, *Croatian Medical Journal*, 52, 4, 550-556.
- Benjak, T., Barišin, A. (2011): Određivanje faktora koji utječu na kvalitetu života i zdravlje žena s invaliditetom u radno aktivnoj dobi . Posjećeno 24.03.2012 na mrežnoj stranici Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo: http://www.hzjz.hr/epidemiologija/kron_mas/zene_invalid.pdf.
- Bilić, M., Bratković, D. (2004): Neki pokazatelji subjektivnog doživljaja kvalitete življenja odraslih osoba s mentalnom retardacijom smještenih u domu za samostalno stanovanje. Zbornik radova 5. međunarodnog seminara: Dobra edukacijsko-rehabilitacijska praksa za 21. stoljeće (str. 257-266), Trakošćan, 14.-16.05.2004. Zagreb: Savez defektologa Hrvatske.
- Bilić, M., Bratković, D., Dujmović, R. (2005): Zapošljavanje uz podršku osoba s intelektualnim teškoćama. U Bratković, D. (ur.): Zapošljavanje uz podršku (str. 29-70). Zagreb: Udruga za promicanje inkluzije.
- Bratković, D., Rozman, B. (2006): Čimbenici kvalitete življenja osoba s intelektualnim teškoćama, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 42, 2, 101-112.
- Blackwell-Stratton, M., Breslin, M., Mayerson, A.B., & Bailey, S. (1988): Smashing icons: Disabled women and the disability and women's movement. In M. Fine & A. Asch (Eds.): Women with disabilities: Essays in psychology, culture, and politics [Health, Society, and Policy Series] (pp. 306-332). Philadelphia: Temple University Press.
- Bowe, F. (1984): Disabled women in America: A statistical report drawn from census data. Washington, DC: President's Committee on Employment of the Handicapped.
- Council of Europe (2003a): Integration of people with disabilities; Rehabilitation and integration of people with disabilities: policy and legislation. Posjećeno 7.02.2011. na mrežnoj stranici: <http://www.coe.int/t/dg3/disability/>
- Council of Europe (2003b): Discrimination against women with disabilities. Posjećeno 7.02.2011. na mrežnoj stranici: <http://www.wvda.org.au/europedisc1.pdf>
- Davis, A. (1987): Women with disabilities: Abortion and liberation, *Disability, Handicap & Society*, 2, 3, 276-284.
- Deegan, M. J., Brooks, N. A. (1985): Women and disability: The double handicap. New Brunswick: Transaction Books.
- Dema, D. (2003): Triple Jeopardy: Native Women With Disabilities, *Women and Disability*, 13, 4, Canadian woman studies. Posjećeno 13.10.2009. na mrežnoj stranici: <http://www.yorku.ca/cwscf/>.
- Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske: dostupno na mrežnoj stranici: <http://www.dzs.hr>.
- European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs (2001): The employment situation of people with disabilities in the European Union. A study prepared by EIM Business and Policy Research. Posjećeno 17.05.2011. na mrežnoj stranici: <http://www.ozida.gov.tr/raporlar/uluslararasi/ab/ABdokumanlar/employmentsituationofpwd.pdf>
- European Community Household Panel (2010): ECHP Data availability. Posjećeno 6.02.2012. na mrežnoj stranici: <http://circa.europa.eu/irc/dsis/echpanel/info/data/information.html>
- European Disability Forum (1997): Manifesto by Disabled Women in Europe. Brussels: European Disability Forum Working Group on Women and Disability.
- European Parliament (2010): The Mobility and Integration of People with Disabilities into the Labour Market. Research Report No. 29, Based on a study conducted for the European Parliament under contract IP/A/EMPL/FWC/2008-002/C1/SC4. Posjećeno 19.05.2011. na mrežnoj stranici: http://www.iza.org/en/webcontent/publications/reports/report_pdfs/iza_report_29.pdf.
- Finger, A. (1985): Claiming all of our bodies: Reproductive rights and disability. In Brown, S. E. Connors, D. & Stern, N. (Eds.): With the power of each breath: A disabled women's anthology. Pittsburgh, PA: Cleis Press.

- Hrvatski zavod za javno zdravstvo (2013): Izvješće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj. Posjećeno 27.02.2013. na mrežnoj stranici: <http://www.hzjz.hr/publikacije/invalidi12.pdf>.
- Hrvatski zavod za zapošljavanje: dostupno na mrežnoj stranici: <http://www.hzz.hr>.
- Hrvatski zavod za zapošljavanje (2013): Izvješće o aktivnostima Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje u području zapošljavanja osoba s invaliditetom u razdoblju od 01. siječnja do 31. prosinca 2012. godine. Posjećeno 26.02.2013. na mrežnoj stranici: http://www.hzz.hr/docslike/Izvjesce_o_aktivnostima_HZZa_01_01-31_12_2012_OI.pdf.
- Israel, P., McPherson, C. (1983): Introduction. In Matthews, G. F. (Eds): *Voices from the shadow: Women with disabilities speak out*. Toronto, Ontario: The Women's Educational Press.
- Israel, P., Odette, F. (1993): The Disabled Women's Movement 1983 to 1993, *Women and Disability*, 13, 4, Canadian woman studies. Posjećeno 13.10.2011. na mrežnoj stranici: <http://www.yorku.ca/cwscf/>.
- Kiš-Glavaš, L. (2009a): Aktivnosti i prepreke u zasnivanju radnog odnosa za osobe s invaliditetom, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 45, 1, 63-72.
- Kiš-Glavaš, L. (2009b): Spremnost osoba s intelektualnim teškoćama za zapošljavanje, *Revija za socijalnu politiku*, 16, 3, 299 – 309.
- Kiš-Glavaš, L., Majsec Sobota, V., Sokač, K., Gavrilović, A., Sobota, I. (2008): Zapošljivost nezaposlenih osoba s invaliditetom. Zagreb: Program Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u Hrvatskoj (izvješće o Projektu).
- Blažeka Kokorić, S., Berc, G., Rusac, S. (2012): Satisfaction with life and informal and formal sources of support among people with disabilities, *Društvena istraživanja*, 21, 1 (115), 19-38.
- Körner, I. (2007): Why legal capacity is so important for persons with intellectual disability at EU level. *Inclusion Europe*. Posjećeno 8.05.2011. na mrežnoj stranici: <http://www.inclusion-europe.org/documents/EiA07-Kornerspeech.pdf>.
- Leutar, Z. (2006): Osobe s invaliditetom i siromaštvo, *Revija za socijalnu politiku*, 13, 3-4, 293-308.
- Leutar, Z., Milić-Babić, M. (2008): Pravo na rad i osobe s invaliditetom u Hrvatskoj, *Sociologija i prostor*, 46, 180 (2), 161–186.
- Leutar, Z., Štambuk, A. (2007): Invaliditet u obitelji i izvori podrške, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 43, 1, 47-61.
- Malec, C. (2003): The Double Objectification of Disability and Gender, *Women and Disability*, 13, 4, Canadian woman studies. Posjećeno 13.10.2011. na mrežnoj stranici: <http://www.yorku.ca/cwscf/>.
- Malo, M. A., Garcia-Serrano, C. (2001): An Analysis of the Employment Status of the Disabled Persons using the ECHP data. In: *EIM Business & Policy Research: The employment situation of people with disabilities in the EU*. Brussels: European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs.
- Marinić, M. (2008): Jesu li osobe s invaliditetom "invalidi"? Pitanje konceptualne naravi, ali i potreba izjednačavanja mogućnosti, *Društvena istraživanja*, 17, 1-2 (93-94), 199- 221.
- McClain-Nhlapo, C. (2007): Towards Inclusive Development: The Implementation Challenge, *International Rehabilitation Review*, 56, 1.
- Mihanović, V., Tadić, R. (2000): Međunarodna politika o ženama s invaliditetom i primjena u RH. *Položaj žena u Republici Hrvatskoj* (str. 27-132). Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ministarstvo europskih integracija (2004): *Socijalna sigurnost, umirovljenici, osobe s invaliditetom, socijalna politika i zapošljavanje. Nacionalni program RH za pridruživanje Europskoj uniji – 2004 godina*.
- Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006.–2010.: *Narodne novine*, br. 114/2006.
- Nacionalni program zaštite ljudskih prava od 2008. do 2011. godine: *Narodne novine*, br. 79/2007.
- Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. godine: *Narodne novine*, br. 63/2007.

- Odette, F. (2004): *Body Beautiful/Body Perfect: Challenging the Status Quo, Where do Women with Disabilities Fit In?*, *Women and Health*, 14, 3, Canadian woman studies, Posjećeno 13.10.2009. na mrežnoj stranici: <http://www.yorku.ca/cwscf/>.
- Parker, C., Clements, L. (2008): *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: a New Right to Independent Living?* E.H.R.L.R. Issue 4. Sweet & Maxwell Ltd. Posjećeno 20. 10 2010. na mrežnoj stranici: <http://www.lukeclements.co.uk/downloads/UpdatePDF02-Oct08.pdf>.
- Santiago, M. (2009): *The United Nations Development Programme's New Online Training Initiative: Working as One towards Development Effectiveness*, *International Rehabilitation Review*, 58, 1.
- Standardna pravila Ujedinjenih naroda o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom, 1993. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 1999.
- Tarandek, T. (2008): *Postoji li povezanost između stupnja motoričkog poremećaja i kvalitete obiteljskog života kod žena?* Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 44, 2, 111-118.
- Tarandek, T., Joković Oreb, I., Pinjatela, R. (2009): *Kvaliteta zdravstvene zaštite žena s motoričkim poremećajima*, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 45, 2, 29-36.
- Traustadottir, R. (2004): *Obstacles to Equality – Double discrimination of women with disabilities*. Beograd: Libra.
- Tremain, S. (2003): *Feminism & Disability*, *Women and Disability*, 13, 4, Canadian woman studies. Posjećeno 14.10.2011. na mrežnoj stranici: <http://www.yorku.ca/cwscf/>.
- Ujedinjeni narodi, Opća skupština (2006): *Konvencija o pravima osoba s invaliditetom i fakultativni protokol uz Konvenciju*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za osobe s invaliditetom, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
- United Nations (2007): *Disabilities, From Exclusion to Equality, Realizing the rights of persons with disabilities. Handbook for Parliamentarians on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Optional Protocol*. Posjećeno 20. 06. 2010. na mrežnim stranicama: <http://www.un.org/disabilities/default.asp?navid=12&pid=150>
- Vijeće Europe (1992): *Jedinstvena politika rehabilitacije osoba s invaliditetom*. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2001.
- Vijeće Europe (1996): *Europska socijalna povelja – revidirana*. Prijevod Puljiz, V., *Revija za socijalnu politiku*, 4, 1, 41-53, 1997.
- Vijeće Europe (2003): *Unaprjeđivanje kvalitete života osoba s invaliditetom: jačanje politike povezivanja za i putem punog sudjelovanja*. Druga europska konferencija ministara zaduženih za politiku integriranja osoba s invaliditetom, Malaga, Španjolska, 7.-8.05. 2003. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.
- Vijeće Europe (2006): *Akcijski plan za promicanje prava i potpunog sudjelovanja u društvu osoba s invaliditetom: poboljšanje kvalitete života osoba s invaliditetom u Europi 2006. – 2015*. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za osobe s invaliditetom, Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2006.
- United Nations Department of Public Information (1994): *The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*. Posjećeno 18.06.2011. na mrežnoj stranici: <http://www.un.org>.
- Ustav Republike Hrvatske. Narodne novine, br. 41/2001.
- Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske (2004): *Kratak vodič kroz CEDAW*, Zagreb.
- Van Santvoort, M. (2009): *Disability in Europe: policy, social participation and subjective well-being*. Dissertation University Medical Center Groningen, University of Groningen. Posjećeno 22.02.2013. na mrežnoj stranici: <http://irs.ub.rug.nl/ppn/320691861>.
- World Health Organization (2001): *International Classification of Functioning, Disability and Health*. Posjećeno 26.02.2011. na mrežnoj stranici: http://www.disabilitaincinfo.it/documenti/ICF_18.pdf.
- Vlada Republike Hrvatske i Europska komisija (2007): *Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju Republike*

Hrvatske. Posjećeno 28.04.2011. na mrežnoj stranici: http://www.vlada.hr/preuzimanja/razno/zajednicki_memorandum_o_socijalnom_ukljucivanju_republike_hrvatske

Zakon o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Konvenciju o ukidanju svih oblika diskriminacije žena: Narodne novine, br. 3/2001 – Međunarodni ugovori.

Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom: Narodne novine, br. 6/2007, 5/2008 - Međunarodni ugovori.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom: Narodne novine, br. 143/2002, 33/2005.

Zukang, S. (2007): Promoting the Convention on the Rights of Persons with Disabilities: The Role of DESA, *International Rehabilitation Review*, 56, 1.

THE POSITION OF DISABLED WOMEN IN SOCIETY

Abstract: *Key aspects in realization of disabled women social equality in Croatia and Europe have been reviewed in this paper. Along with numerical indicators of women in population of persons with disabilities, their position connected with general and specific needs and rights fulfilment has been analyzed too. Special attention has been given to area of work and employment since these are basic prerequisites for independent living and inclusion in community. Furthermore, the application of international and Croatian legal framework for this still very vulnerable social group has been put under a critical analysis. The conclusion of this indicates that there is a gap between existing systematic regulation (politics, strategy and legislation) and its implementation in practice. Listed are possible reasons due to which mentioned legislation has not yet sufficiently taken into a consideration the specific position, needs and challenges that disabled women face in modern society. The need to ensure better opportunities for employment and economical participation of disabled women in community is highlighted since this is the foundation of their self-realization and active contribution to society, along with other forms of realized valued social roles.*

Key words: *women, disability, human rights, social position, inclusion, quality of life*